

Uskonnot ja hyväksyvä tunnustaminen kouluympäristössä

Minna Hietamäki, TT, dos.

Yliopistonlehtori (ma.)

Helsingin yliopisto

Kulttuurien, uskontojen ja katsomusten moninaisuudesta on viimeisten vuosikymmenien aikana tullut osa monien koulujen arkea. Kansainvälistymisen myötä kaikissa kouluissa ollaan tavalla tai toisella tekemisissä uskonnollisia ja katsomuksellisia ulottuvuuksia sisältävien ilmiöiden kanssa.

Tutkimuksellisesti koulumaailman piirissä tapahtuvia uskontojen ja katsomusten kohtaamisia voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Tässä tekstissä esitellään tunnustamisteoreettinen lähestymistapa uskontojen ja katsomusten kohtaamiseen kouluympäristössä.

Mitä on ”tunnustaminen”?

Tunnustamisteorioiden keskeisin käsite ”tunnustaa” kääntyy suomen kielelle huonosti. Erilaisissa yhteyksissä ”tunnustamisella” voidaan tarkoittaa esimerkiksi tunnustamista, hyväksymistä tai arvostamista. Näiden merkitysten erottaminen toisistaan auttaa hahmottamaan, millaisesta ilmiöstä tunnustamisesta on kysymys.

Yksinkertaisimmillaan tunnustaminen tarkoittaa siitä, että joku taho ”A” tunnustaa jonkin tahon ”B” jonkinlaiseksi (X). Koulumaailmassa on useita esimerkkejä tällaisista tunnustamistapahtumista. Esimerkiksi opettajan arkeen kuuluva arviointi voidaan ymmärtää tunnustamistapahtumana, jossa opettaja *tunnustaa* osaamisen ja *tunnustaa* sen antamalla arvosanan. Peruskoulun päättötodistuksella tunnustetaan peruskoulun suorittaminen ja annetaan oppilaalle peruskoulun suorittaneen status. Myös esimerkiksi yhteisten pelisääntöjen noudattamisen voi ymmärtää tunnustamiseksi. Sitoutumalla yhteisesti sovittuihin sääntöihin tunnustan toisten oikeuden samoihin asioihin kuin mihin ajattelen itselläni olevan oikeus. Tunnustamisen kohteet voivat olla erilaisia, esimerkiksi arvoja, uskomuksia, käytänteitä tai kokonaisia instituutioita.

Eräs keskeinen tunnustamiseen liittyvä ulottuvuus ovat tunnustamiseen liittyvät asenteet. Tuntuu luontevalta, että tunnustaminen tapahtuu varsinaisesti vain, jos tunnustuksen antaja on tosissaan; se ei esimerkiksi toteudu vitsillä tai loukkaamismielellä. Tunnustamisen taustalla olevat asenteet ovat olennaisia puhuttaessa yksittäisten ihmisten välillä tapahtuvasta tunnustamisesta. Yleensä ajatellaan, että instituutioilla, esimerkiksi koululla tai valtiolla, sen sijaan ei ole asenteita. Instituutioiden antama tunnustaminen toteutuu yksinomaan tunnustamistapahtumassa. Esimerkiksi kouluinstituutio voi tunnustaa oppilaan muualla suorittamat opinnot osaksi hänen tutkintoaan. Opintojen tunnustamisen aitous ei tässä riipu kenenkään asenteesta vaan ainoastaan siitä, että tunnustamispäätös on tehty.

Tunnustaminen, identiteetti ja status

Yhtenä nykyisen tunnustamis-keskustelun taustana on kanadalaisen filosofin Charles Taylorin esiin nostama keskustelu tunnustetuksi tulemisen merkityksestä yksilön identiteetille. Taylorin keskeinen väite on, että tunnustetuksi tuleminen ja tunnustuksetta jääminen muokkaavat merkittäväällä tavalla ihmisen identiteettiä. Yksilöllisellä tasolla on oleellista tulla tunnustetuksi lähisuhteissaan, eli oman perheensä tai muun lähipiirin joukossa. Yhteisön tasolla tunnustetuksi tuleminen ilmenee yhdenvertaisuutena ja yhtäläisten oikeuksien toteutumisenä. Yksilöiden erilaisista identiteeteistä johtuen yhtäläiset oikeudet eivät kuitenkaan tarkoita samanlaista, vaan yhdenvertaisuutta edistävää kohtelua.

Esimerkiksi yhtäläisen oikeuden kouluruokailuun voidaan ajatella toteutuvan vain, jos ruokailussa huomioidaan erilaiset katsomukseen perustuvat ruokavaliot.

Tunnustetuksi tulemisen teemat ovat viimeisten vuosikymmenien aikana nousset merkittäväksi osaksi poliittista keskustelua ja liikehdintää. Tämä on näkynyt eräänlaisena tunnustamistaisteluna, jossa ilman yhteisöllistä tunnustamista jääneet ovat alkaneet vaatia tunnustetuksi tulemistä. Esimerkkeinä ovat muun muassa kansalaisyhteiskuntaliikettä, naisasialiikettä sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia edistävät liikkeet. Erilaisten ryhmäidentiteettien tunnustamista ja hyväksymistä sekä identiteetteihin liittyviä yhdenvertaisuusien kysymyksiä nimitetään usein identiteettipolitiikaksi. Identiteettipolitiikan käsitettä on käytetty erilaisilla tavoilla kuvailemaan sitä, miten erilaisiin ryhmiin tunnustautuvat yksilöt kokevat tulevaisuutta nähdänsä ja olevansa osa yhteiskuntaa ja sen poliittista päätöksentekoa.

Identiteetteihin perustuvaa tunnustamista on kritisoitu muun muassa eräänlaisesta kömpelyydestä tai ”esineellistämistä”. Kenenkään minuus ei määrity vain yhden piirteen kautta ja erilaisten ryhmäidentiteettien rajauksista käydään jatkuvaa keskustelua. Amerikkalainen kriittinen teoreetikko Nancy Fraser onkin esittänyt, että identiteettien tunnustamisen sijaan tulisi keskittyä osallisuuden ja arvoaseman tai statuksen kysymyksiin. Fraserin lähestymistavassa ensisijaista ei ole tunnustaa jokin tietty ryhmäidentiteetti, vaan tarkastella niitä kulttuurisia arvoasetelmia, jotka vaikuttavat erilaisten toimijoiden asemaan yhteiskunnassa. Fraser väittää, että yhteiskuntien rakenteisiin on muodostunut erilaisia alistavia instituutioita, jotka sulkevat ulos tai asettavat joitakin ihmisiä heikompaan asemaan. Tunnustamisen politiikan sijasta Fraser puhuukin tunnustamisen, edustajuuden (representaatio) sekä vallan ja resurssien uudelleenjaon politiikasta. Tavoitteena tulisi olla yhdenvertaisuus sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Koulun arjessa tällaisia mahdollisesti rakenteellisesti ulossulkevia instituutioita voivat olla esimerkiksi heteronormatiiviset tai binääristä sukupuolikäsitystä edellyttävät toimintamallit. Monissa yhdenvertaista osallisuutta on edistetty esimerkiksi sukupuolineutraaleilla tai yksityisillä wc- ja pukutiloilla tai uudistamalla kodin ja koulun yhteistyömalleja niin, että esimerkiksi sateenkaariperheet voivat olla yhdenvertaisesti osallisia koulun arjesta.

Uskontojen tunnustaminen kouluympäristössä

Uskonnollisten identiteettien yhteydessä tarkastellaan usein yksilöllisten identiteettien rinnalla jaettuja tai ryhmäidentiteettejä. Kokemus johonkin ryhmään kuulumisesta voi vaihdella hyvin löyhästä ja muodollisesta hyvin voimakkaaseen ja selvästi tunnistettavaan. Ryhmäidentiteetit ovat tunnustamisteoreettisesti haasteellisia, vaikka kuuluvatkin sen ytimeen. Erityisesti identiteettipolitiikan näkökulmasta tunnustamisessa on kysymys nimenomaan jonkin joukon, esimerkiksi uskonnollisen ryhmän, oikeuksien toteutumisesta. Yksilöllisten identiteettien suhteutuminen ryhmäidentiteetteihin on kuitenkin ennakoimatonta. Yksilöiden ”tunnustaminen” ryhmäidentiteettien kautta näyttää lähes välttämättä johtavan oikein tunnustamisen sijaan väärin tunnustamiseen. Räikeänä esimerkkinä tästä on niin sanottu etninen profilointi, jossa yksilö tunnustetaan yksinomaan joidenkin oletettujen etnisyyteen, kulttuuriin tai uskontoon liitettyjen piirteiden perusteella ja hänen toimintaansa arvioidaan näistä oletetuista piirteistä käsin.

Fraserin esiin nostama näkökulma yhdenvertaisuudesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tulee kotimaisessa koulukeskustelussa esimerkiksi inklusion ja monikulttuurisuuden käsitteen kautta. Inklusion käsite liitetään erityisesti erityistarpeisten oppijoiden osallisuuden lisäämiseen.

Tunnustamiseen liittyvät kysymykset ovat voimakkaasti esillä sosiaalisen inklusion ja moninaisuuden kunnioittamiseen liittyvissä teemoissa.

Kanadalainen Laidlaw Foundation on esittänyt viisi kulmakiveä, jonka varaan sosiaalinen inklusio koulussa rakentuu. Näitä ovat: (1) arvostava tunnustaminen, (2) kehityksen mahdollistaminen, (3) osallisuus ja osallistuminen, (4) läheisyysperiaate ja (5) materiaallinen hyvinvointi. Olennaista sosiaalisen inklusion kulmakivissä on, että ne yhdistävät yksilön persoonan erityislaatuisuuden tunnustamisen ja arvostamisen näkökulmia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yhteisen hyvän edistämiseen. Ne painottavat jokaisen yksilön toimijuutta ja mahdollisuutta toisten arvostuksen saamiseen sekä oikeutta konkreettiseen osallisuuteen yhteisön toiminnassa. Kasvatuksellisesta näkökulmasta sosiaalisen inklusion taustalla on sosiaalisen ja emotionaalisen oppimisen edistäminen.

Miltä uskontojen hyväksyvä tunnustaminen voisi näyttää sosiaalisen inklusion näkökulmasta? Jos sosiaalista inklusiota tarkastellaan tunnustamisen näkökulmasta, on kysyttävä, mitä tunnustetaan, kun tunnustetaan ”uskonto”.

Yksi vaihtoehto on kohdistaa tunnustaminen ensisijaisesti uskonnollisiin identiteetteihin. Tässä lähestymistavassa selkeänä haasteena on vähemmistöidentiteettien erityisyyden ylikorostuminen. Avainkysymyksenä on, miten eri taustoista tulevilla oppilailta ja opiskelijoilla voisi olla yhdenvertainen mahdollisuus osallistua kouluyhteisön elämään. Minkälaisissa tilanteissa kouluyhteisön elämässä tapahtuu uskontoon liittyvää tunnustamista.

Koulun kasvatuksellisesta tehtävästä käsin on tärkeää huomioida tunnustamiskäsitteen eri ulottuvuudet. Tunnustaminen merkityksessä ”tunnistaa” edellyttää riittävää oikeaa tietoa erilaisten ilmiöiden havaitsemiseen. Tämä tunnustamisen ulottuvuus on koulun yhteydessä hyvin luonteva, sillä asiatiedon oppiminen on yksi koulun tehtävistä. Uskonnoista puhuttaessa on tärkeää saada oikeaa tietoa uskontoon liittyvistä uskomuksista, käytänteistä ja kulttuureista.

Kaikkia tunnistettuja ilmiöitä ei kuitenkaan ole pakko hyväksyä. Tunnustaminen kunnioittamisena edellyttää hyväksymään toisten oikeuden sellaisiinkin näkökulmiin tai tapoihin, joita itse en hyväksy. Kunnioitan toista esimerkiksi kun en edellytä hänen pukeutuvan, tervehtivän tai syövän samalla tavalla kuin minä. Kouluyhteisön tasolla erilaisten tapakulttuurien samanaikaisuus voi johtaa myös ristiriitoihin. Uskonnollisilla ryhmillä voi olla esimerkiksi opetussuunnitelmasta poikkeavia käsityksiä sukupuolten välisestä roolijaosta tai siitä, minkälaiseen seksuaalikasvatukseen lapset ja nuoret voivat osallistua. Lähtökohtaisesti voidaan ajatella, että tiedonsaannin ja osallistumisen rajoittaminen eivät voi olla ensisijaisia ratkaisuja, eivätkä ne edistä sosiaalista inklusiota ja vastavuoroista tunnustamista.

Tunnustamisesta voidaan erottaa myös arvostamisen ulottuvuus. Tunnustaminen arvostamisena merkitsee sitä, että osoitamme erityistä arvostusta sille, mitä tunnustamme. Arvostuksen osoittaminen on mahdollista kun meillä on riittävästi tietoa ja kunnioitamme toisen oikeutta uskontoon ja katsomukseen. Erityisen arvostuksen osoittamisen edellytyksenä on positiivisen uskonnon vapauden toteutuminen. Sekä kunnioittaminen että arvostaminen rakentuvat hyvien sosio-emotionaalisten taitojen varaan. Psykologiselta kannalta tunnustamisen edellytyksenä on paitsi toisten tunnistaminen oikein ja toisten kunnioittaminen myös itsensä tunnistaminen ja itsensä kunnioittaminen.

Lisää aiheesta

Bernstein, Mary. “Identity Politics.” *Annual Review of Sociology* 31, no. 1 (August 2005): 47–74.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100054>.

Fraser, Nancy. “Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation,” 1996.

- Laitinen, Arto. "On the Scope of 'Recognition': The Role of Adequate Regard and Mutuality." In *The Philosophy of Recognition. Historical and Contemporary Perspectives*, edited by Hans-Christoph Schmidt am Busch and Christopher F. Zurn, 319–42. Lanham-Boulder-New York-Toronto-Plymouth: Lexington Books, 2010.
- Lingard, Bob, and Amanda Keddie. "Redistribution, Recognition and Representation: Working against Pedagogies of Indifference." *Pedagogy, Culture & Society* 21, no. 3 (October 2013): 427–47. <https://doi.org/10.1080/14681366.2013.809373>.
- Taylor, Charles. "The Politics of Recognition." In *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, edited by Amy Gutman, 25–73. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Wotherspoon, Terry. *The Dynamics of Social Inclusion: Public Education and Aboriginal People in Canada*, 2002.